

СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ

УДК: 343.98

Свобода Є.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістичних експертиз, Національна академія внутрішніх справ

Анотація: У статті у загальних рисах охарактеризовані завдання, що вирішують експерти-почеркознавці; висвітлені деякі проблемні питання сучасної судово-почеркознавчої експертизи в Україні та запропоновані шляхи їх вирішення

Ключові слова: судово-почеркознавча експертиза, судове почеркознавство, почерк, почерковий об'єкт

Абрамова В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Київський університет ринкових відносин

Судово-почеркознавчі експертизи сьогодні відіграють неабияку роль у судочинстві. Потреба у їхньому призначенні постає кожного разу, коли для вирішення чи розв'язання певних питань, з'ясування обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, виникає необхідність застосування спеціальних знань для дослідження рукописних записів, підписів. Як правило, необхідність у таких дослідженнях виникає у випадках потреби ідентифікації конкретної особи; визначення умов, у яких виконувався почерковий об'єкт; встановлення належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу тощо.

Багаторічний шлях розвитку судового почеркознавства – це процес наукового дослідження закономірностей письма та почерку на базі різних галузей науки і удосконалення методики судово-почеркознавчої експертизи.

У сучасний період судове почеркознавство є високорозвиненою предметною галуззю теорії судової експертизи і галуззю криміналістики. Характерним для нього є подальший активний розвиток теоретичних засад судового почеркознавства; експериментальних розробок; узагальнень експертної практики; удосконалення існуючих методів і створення нових, більш ефективних методів експертного дослідження почерку.

Незважаючи на те, що почеркознавчі дослідження для встановлення певних обставин проводяться декілька століть і вони є одними із найстаріших криміналістичних досліджень, до сьогодні у вчених-криміналістів, практичних співробітників виникають питання стосовно можливостей судово-почеркознавчої експертизи.

Вирішення вищезазначеної проблеми потребує аналізу можливостей судово-почеркознавчої експертизи та висвітлення деяких проблемних питань, які існують на сьогоднішній момент.

Деяким окремим аспектам використання судово-почеркознавчих експертиз у доказуванні була приділена увага у працях вітчизняних вчених та вчених з інших країн, зокрема Л.Є. Ароцкера, Р.С. Белкіна, М.Є. Бондар, А.І. Вінберга, Н.І. Клименко, З.О. Ковальчук, В.В. Липовського, І.М. Можар, З.С. Меленевської, Г.М. Надгорного, В.Ф. Орлової, Т.В. Орлової, Т.М. Федоренко, І.Я. Фрідмана, С. А. Ципенюк та ін.

Розвиток теоретичних засад судового почеркознавства у сучасний період ознаменувався:

– розробкою основних положень вчення про процес експертного дослідження як компонент предмету судового почеркознавства (комплексні методики вирішення судово-почеркознавчих завдань, теоретичні проблеми оцінки ознак тощо);

– створенням понятійного апарату в галузі теорії й практики судово-почеркознавчої експертизи (словник основних термінів);

– формулюванням основ математичного моделювання і засад автоматизації у галузі судово-почеркознавчої експертизи (теорія і практика математичного моделювання, експертні програми, системи);

– розробкою основних положень теорії і методики судово-почеркознавчої діагностики [2, 10–12].

Аналіз теоретичних розробок та узагальнення експертної практики дозволяють виділити основні напрямки подальшого розвитку судового почеркознавства у сучасний період.

Це перш за все діяльнісний підхід і дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи.

Ідентифікаційні завдання становлять основний обсяг при проведенні судово-почеркознавчої експертизи; їх вирішення передбачає встановлення таких фактів наявності або відсутності тотожності конкретного виконавця рукописного тексту, запису або підпису; виконання однією й тією самою або різними особами декількох текстів (записів) або підписів окремих фрагментів тексту, тексту і короткого запису (зокрема, дописки), у деяких випадках, коли підпис має переважно буквену транскрипцію – тексту (запису і підпису).

Наступний напрямок розвитку – це формування теоретичних і методичних засад судово-почеркознавчої діагностики.

Діагностичні дослідження у судовому почеркознавстві на даний час виділені у самостійний напрямок. Вже розроблені основні положення судово-почеркознавчої діагностики, їхня суть і місце у системі завдань судово-почеркознавчої експертизи.

Можливість вирішення діагностичних завдань експериментально доведена на цілому ряді почеркових об'єктів (рукописних текстах великого й середнього обсягу, при високій виробленості почерку, підписах тощо).

Вирішення діагностичних завдань спрямоване на визначення умов, у яких виконувався досліджуваний почерковий об'єкт – рукописний текст, запис або підпис. У почеркознавстві встановлено, що своєрідним

захисним бар'єром, що гарантує збереження ідентифікаційних властивостей почерку – індивідуальності та стійкості – є варіаційність. Саме в ній відображений механізм пристосування пишучого до різних обставин, які негативно впливають на процес письма. Проте такі можливості не безмежні: при певному ступені впливу на пишучого того чи іншого збиваючого фактора цей захисний бар'єр руйнується. Звичні властивості почерку змінюються, що відображається у рукопису у вигляді діагностичних ознак. Їх комплекс може дати підстави експерту не тільки для встановлення самого факту незвичайності письма, але й для вирішення інших діагностичних завдань: про характер незвичайності (постійний або тимчасовий), про вид збиваючих факторів (природні або штучні), їх групу (внутрішні або зовнішні), а у деяких випадках – і про конкретний збиваючий фактор, який впливав на процес письма. Кожне з цих завдань може бути поставлена перед експертом стосовно будь-якого почеркового об'єкта поряд з ідентифікаційним або окремо, самостійно. Можливість вирішення таких завдань залежить від ступеня прояву діагностичних ознак у досліджуваному почерковому об'єкті, наявності або відсутності порівняльного матеріалу, його якості, даних про особистість передбачуваного виконавця та обставини нанесення почеркового об'єкта.

Класифікаційні завдання пов'язані із встановленням належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу почерків відповідно до прийнятої наукової класифікації (високо- чи маловироблені, із досконалою або недосконалою системою рухів). У межах класифікаційного завдання також можуть бути отримані відповіді на питання про схожість почерків (підписів), про придатність почеркового об'єкта для ідентифікаційного дослідження [1, 20–21].

Незважаючи на існуючу загальноприйняту чітку класифікацію завдань почеркознавчої експертизи (ідентифікаційна, діагностична та класифікаційна) сьогодні у конкретних експертних ситуаціях ці завдання розмежувати достатньо складно та у багатьох випадках почеркознавче дослідження має інтеграційний (наприклад, при дослідженні змінених почеркових об'єктів є суміщення цілей ідентифікаційного та діагностичного завдань), а іноді комплексний характер (встановлення виконавця підписів, виконаних шляхом технічної підробки тощо).

Важливе місце займають дослідження закономірностей процесу вирішення експертних завдань. Якщо раніше наукові розробки були спрямовані безпосередньо на об'єкт, тобто на почерк і методи експертного дослідження, засновувалися на знаннях почер-

кових закономірностей, то тепер увагу криміналістів привертає «внутрішня», суб'єктивна сторона експертної діяльності. Об'єктом дослідження стає сама діяльність експертів. Такі дослідження допомагають оптимізувати роботу експерта-почеркознавця.

Багато років діяльність експерта-почеркознавця вважалася найменш формалізованою, все більше залежною від досвіду експерта, від його професійних знань, тобто носила суто суб'єктивний характер.

Вивчення процесу експертного дослідження, розкриття його закономірностей, об'єктивізація суб'єктивних методів дослідження дозволять зробити надбанням всіх експертів-почеркознавців професійний досвід і на цій основі удосконалювати методику експертизи.

Сучасне судове почеркознавство в Україні ґрунтується на потужній теоретичній та методичній базі. Загальна методика почеркознавчої експертизи включає у себе процедури та схеми вирішення ідентифікаційних, діагностичних та класифікаційних завдань, положення, які стосуються характеристик почеркових об'єктів (рукописних текстів, записів, підписів), особливостей їх формування і функціонування, їх властивостей та ознак. До складу загальної методики почеркознавчої експертизи входять також методи, методики і методичні рекомендації, розроблені для вирішення типових та окремих завдань щодо певних об'єктів дослідження залежно від їх виду, обсягу графічного матеріалу у них, ступеня виробленості, умов виконання тощо.

Однак, незважаючи на значні досягнення у галузі судового почеркознавства, не усі конкретні завдання можуть вирішуватися експертами на практиці, тобто у деяких експертних ситуаціях почеркознавці з тих чи інших причин або взагалі відмовляються від вирішення питання, або надають висновок у формі НВМ («вирішення питання не виявляється можливим»). Тому розробки методичного характеру повинні проводитися з огляду на потреби судово-слідчої та експертної практики.

Необхідність проведення розробок обумовлена характером почеркових об'єктів, стосовно яких ідентифікаційні завдання ще вирішуються експертами не досить надійно та ефективно або не вирішуються зовсім. Зокрема це об'єкти з малим обсягом графічного матеріалу – підписи та короткі записи [1, 25].

Наступний можливий шлях актуалізації експертних знань – це використання методів експертних оцінок.

Суть методів експертних (спеціалізованих) оцінок полягає в тому, що група кваліфікованих спеціалістів,

аналізуючи якусь проблему, висловлює свої судження, і отримана узагальнена думка використовується для прийняття оптимального рішення.

Досвід використання експертних оцінок у судово-почеркознавчій експертизі вже є. Це перш за все вирішення складних задач у умовах дефіциту вихідної почеркової інформації, різноманіття незвичайних умов виконання рукопису, схожість почерків тощо.

Для сучасного періоду розвитку теорії судового почеркознавства характерно інтенсивне проникнення у дослідження почерку математичних методів, тобто проходить математизація науки.

Впровадження математичних методів для вирішенні почеркознавчих задач допомагає об'єктивувати процес експертного дослідження.

Разом з тим на даний час неможна вважати застосування математичних методів повною об'єктивізацією процесу експертного дослідження. Досягти повної об'єктивізації процесу дослідження при вирішенні почеркових завдань буде можливо лише тоді, коли ознаки почерку будуть формалізовані і доступні для використання у математичному апараті. До того часу, поки ознаки почерку будуть визначатися на суб'єктивному рівні, процес експертного дослідження буде мати суб'єктивний характер. Вирішення цього питання можливе лише шляхом удосконалення існуючої системи ознак почерку, яка є досить чіткою, обґрунтованою, але у такому вигляді не піддається формалізації.

Важливий напрямок у розвитку судового почеркознавства – це використання у судово-почеркознавчих дослідженнях інструментальних засобів і їхня автоматизація.

У найбільшій мірі їх застосування направлено на виявлення динамічних властивостей почерку (координатія, темп, ритм рухів, а також натиск) У розкритті закономірностей їхнього проявлення криміналісти бачать джерело цінної інформації, яка дуже корисна в цілях дослідження почеркових реалізацій, в особливості малооб'ємних – підписів, коротких записів.

Найбільш актуальною на даний час представляється розробка автоматизованої системи дослідження коротких почеркових об'єктів. Така система повинна дозволити вводити у ЕОМ і аналізувати за обраними алгоритмами розпізнавання образів всю інформацію про почерковий об'єкт як структурно-геометричну, так і таку, що міститься у розподілі барвника і ширині штриха [4].

Автоматизовані системи виконують двояку функцію: з одного боку вони допомагають отримати ін-

формацію про об'єкт, яка недоступна іншим шляхом; з іншого – звільняють експерта від стомлюючої нетворчої роботи, зводячи до мінімуму можливість суб'єктивних помилок [5, 154–155].

Отже, назріла необхідність створення методик та програмних продуктів, які б дозволяли проводити діагностичне та ідентифікаційне дослідження в єдиному процесі і водночас були б зручними і доступними для їх використання у практиці. Необхідно прагнути до оптимального сполучення можливостей людини й ЕОМ, що доповнюють одне одного, у судово-експертній діяльності, і це повинно знаходити відображення у створюваних методиках експертного дослідження.

Як видно з наведеного, високий рівень розвитку судового почеркознавства не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Такі проблеми існують і їхнє вирішення буде сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового по-

черкознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи. Оцінюючи стан судового почеркознавства на даний момент, не можна назвати його застійним, тому що активні спроби розвивати його загальні та окремі напрямки постійно здійснюються; коло питань, що вирішуються експертами-почеркознавцями, постійно розширюється, чому сприяють теоретичні та експериментальні дослідження у галузі судового почеркознавства. Основними перспективними напрямками роботи у сфері судового почеркознавства можна запропонувати наступні: удосконалення існуючих та розробка нових методик дослідження; створення експертних систем, які базуються на методах експертних оцінок, для вирішення діагностичних та інтеграційних завдань в почеркових об'єктах, виконаних у незвичних умовах; розробка методів, заснованих на комплексному використанні спеціальних знань судового почеркознавства та суміжних експертних галузей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар М. Є. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку / М. Є. Бондар, З. О. Ковальчук, Т. О. Сукманова // Судова експертиза. – 2014. – № 1. – С. 19–29.

2. Меленевська З. С. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А.І. Шаботенко ; [за заг. ред. І. П. Красюка]. – К. : Укр. центр духовн. культури, 2007. – 280 с.

3. Мельник Д. В. Кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності)

малоінформативних підписів / Д. В. Мельник. – К., ДНДЕКЦ МВС України, 2012. – 31 с.

4. Свобода Є. Ю. Проблемні питання судово-почеркознавчої експертизи / Є. Ю. Свобода // Досудове розслідування в сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи : збірник матеріалів науково-практичного семінару. – К., ННПСК НАВС, 2013. – С. 153–156.

СУДЕБНО-ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Свобода Е., Абрамова В.

Аннотация: В статье проанализированы задачи, которые решают эксперты-почерковеды, освещены некоторые проблемные вопросы современной судебной почерковедческой экспертизы.

Ключевые слова: судебная почерковедческая экспертиза, почерк, почерковый объект, задачи почерковедческой экспертизы.

FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION: SEVERAL PROBLEM QUESTIONS AND MODERN OPPORTUNITIES

Svoboda E., Abramova V.

Summary: The article analysis the contribution of Ukrainian criminologists to the process specified, the problems solved by a handwriting expert are characterized, some of the problematic issues of forensic handwriting examination in Ukraine and ways of its solvation are shown.

Keywords: forensic handwriting examination, legal graphology, handwriting, handwriting object.